

Review

Malo znanja. O drugome u muslimanskim vidicima

Rusmir Mahmutćehajić. Antibarbarus: Zagreb, 2005, str. 207.

Mile Babić*

Naslov knjige Rusmira Mahmutćehajića glasi: *Malo znanja*. Taj je naslov autor uzeo iz Kur'ana (17:85). Tim naslovom autor je imenovao svoju osnovnu misao, tj. osnovnu tezu svoje knjige. Osnovna teza knjige pokazuje da Mahmutćehajić spada u onu struju mislilaca koji su bili svjesni svoga neznanja, počevši od Sokrata pa do Nikole Kuzanskog, počevši od Sokratova “znam da ništa ne znam” pa do *docta ingnorantia* (do poučenog neznanja) Nikole Kuzanskog. Namjerno ne spominjem mislioce iz novog vijeka, jer je njih već zahvatila novovjekovna volja za moću, jer je njih novovjekovna volja za moću odvela u apsolutno znanje, koje je pogubno za sve ljudske živote i za sam život na ovom našem planetu koji se zove Zemlja. Već je Sokrat govorio da je samo Bog *mudar*, da samo Bog ima apsolutno znanje. U tome Sokrata slijedi cijela platonska i neoplatonska tradicija sve do Nikole Kuzanskog.

Mahmutćehajić je uvjeren da apsolutno znanje, pa bilo ono u ime religije, ili u ime nacije, ili u ime znanosti, ili u ime umjetnosti, itd., vodi u katastrofu cijelo čovječanstvo, u razaranje svega i u samorazaranje. On je čovjek koji stalno dovodi u pitanje sebe i svoje znanje, koji otkriva svoje vlastito neznanje. To ga čini sposobnim za istinsku spoznaju, jer su samo oni ljudi, koji su svjesni svoga neznanja, otvoreni novim

* **Mile Babić** je bosanski franjevac, svećenik i profesor teologije. Od 1997. godine predaje na Franjevačkom teološkom fakultetu u Sarajevu. Urednik je časopisa *Jukić* i voditelj Odsjeka za dijalog s drugim religijama na Franjevačkom institutu za kulturu mira.

spoznajama, otvoreni posve novom, posve drugom, otvoreni, dakle, drugome i apsolutno Drugom.

Već je Immanuel Kant govorio o mistagozima i prosvjetiteljima. Mistagozi tvrde da se nalaze u neposrednom, intuitivnom odnosu s Misterijem, tj. s Bogom. Mistagozi gledaju na Misterij, tj. na Boga, kao na svoje privatno vlasništvo i ljubomorno bdiju nad tim vlasništvom. Mistagozi ne saopćavaju Misterij nikome u svakodnevnom jeziku, u jeziku koji svi ljudi mogu razumjeti, nego nam saopćavaju Misterij *inicijacijom ili inspiracijom*. Mistagog je *philosophus per intuitionem* ili *per inspirationem*. Oni sebe smatraju elitom, višim od ostalih ljudi, smatraju sebe otmjenima. Njima nije potrebna škola, rad i napor, jer oni sve postižu duhovnim gledanjem. Oni sve dobivaju kroz osjećaj, putem osjećaja, sve im je, dakle, dato neposredno.

Kant demaskira oholost mistagoga i pokazuje kako mistagozi misle da imaju apsolutno znanje, jer oni Boga pretvaraju u svoje privatno vlasništvo i znaju o Bogu sve bolje od samog Boga. Kratko rečeno, mistagozi se pozivaju na svoje apsolutno znanje u ime vjere i religije, a prosvjetitelji na svoje apsolutno znanje u ime uma i znanosti. Kant je predložio ugovor između mistagoga i prosvjetitelja, dakle, dijalog između vjere i uma, religije i znanosti (I. Kant, *Von einem neuerdings erhobenen vornehmen Ton in der Philosophie*).

Jacques Derrida je u svom djelu *Apokalipsa* aktualizirao Kantovu misao. Derrida ističe da je i danas situacija u svijetu slična situaciji u Kantovo vrijeme. I danas, tvrdi Derrida, imamo na jednoj strani literarnu mistagogiju, a na drugoj filozofiju. Zato Derrida predlaže povezivanje mistagogije i filozofije, jer je svatko od nas i mistagog i prosvjetitelj. Derrida odbacuje obje krajnosti, odbacuje apsolutno znanje u ime vjere i religije, u ime apokaliptičke vizije, i apsolutno znanje u ime uma i znanosti. To dokazuje govoreći o mogućem nuklearnom ratu. Nakon toga rata ne bi ostao nitko tko bi kapitalizirao pobjedu. To bi bilo potpuno samorazarenje i to bi bio rat u ime velikog *Ništa, Ništavila, Ničega*. Zato kao jedino rješenje Derrida zagovara razgovor onih koji su zaljubljeni u život, iako se dobro ne razumiju.

Mahmutćehajić je svjestan da je sukob između religije i znanosti, između religijskog i sekularnog, danas toliko zaoštren da imamo dva fundamentalizma ili apsolutizma, religijski i sekularni fundamentalizam koji se uzajamno niječu i tako zapravo jedan drugog afirmiraju i pojačavaju. Mahmutćehajić jasno pokazuje u svojoj knjizi da nije islam apsolutan, nije religija apsolutna, samo je Bog apsolutan. Oni koji

apsolutiziraju svoju religiju najočitije i najradikalnije nijeću Boga, koji je jedan za sve ljude na ovoj zemlji.

Religija je tu da s njom manifestiramo svoje poštovanje prema drugom čovjeku i svoju ljubav prema drugom čovjeku, svoje poštovanje prema Stvoritelju svega i svoju ljubav prema Stvoritelju svega. Oni koji danas religijom manifestiraju svoju mržnju prema drugima i svoj prezir prema drugima najveći su razoritelji religije, iako su deklarativno vjernici. To zapravo znači da propast svakoj religiji dolazi iznutra, a ne izvana, ne od drugih ljudi, nego od nas samih. Oni koji se svojom religijom uzdižu nad druge religije, na račun drugih ljudi i drugih religija, izravno protuslove samoj biti religija, jer religijom svjedočimo svoju poniznost pred drugim ljudima i pred apsolutno Drugom.

U svojoj knjizi *Malo znanja* Mahmutćehajić govori o biti islama na nov i originalan način. Iz tog izlaganja jasno proizlazi da u islamu vjernik ima povjerenje u Boga kao u apsolutno Drugog i to povjerenje u apsolutno Drugog uključuje povjerenje u druge. Mahmutćehajić je muslimanski filozof i teolog koji odlučno pokazuje da je Mir (*al-Salam*) jedno od lijepih Božjih imena. Citiram pasus koji to potvrđuje:

Bog je al-Salam. A cijelo ljudsko pitanje jeste u voljnom povratku Njemu. Tako, čovjek koji traži *al-Salam* i koji sebe određuje time jeste *muslim*. *Al-Salam* je čovjekov najviši cilj. Sve pojave svijeta su znakovi kojima se *al-Salam*, to jest Mir obznanjuje. Čovjekovo znanje njih jeste prepoznavanje Mira u njima, ali i sebi samome. Čovjekovo sjećanje na Boga jeste prvenstveno na Njega kao Mir. To je njegov odnos sa sobom, svijetom i Bogom. Odnos *muslima* ili tražitelja Mira i Boga kao Mira jeste *islam*. Na to jasno ukazuju i svi stavci u Učenju u kojima je spomenut taj pojam (105).

U Predgovoru autor tvrdi kako “pripadanje može biti određeno kao muslimansko, kršćansko ili jevrejsko, ali ono je prvo ljudsko” (10). Nijedno, dakle spomenuto pripadanje ne može poreći da je tu riječ o pripadanju čovjeka pojedinca. Taj koji pripada jest najprije čovjek koji ima svoj vidik. Glavno pitanje na koje autor odgovara jest kako se odnositi prema drugom čovjeku iz muslimanskog vidika. Imenica *muslim* označava prvenstveno čovjekov odnos prema Bogu (prema apsolutno Drugom), a tek onda prema drugim ljudima i svijetu (13): “Muslimanski vidik jeste onaj u kojem je odnos jastva sa svakom pojavom preko Jednosti” (15). Ja i Ti su povezani preko Jednosti, “a Bog je temeljno i neizmjenjivo drugi i drukčiji” (17). Musliman se ostvaruje tako što ispovijeda i svjedoči Božju Jednost (20), a Jednost se obznanjuje preko svih bića i pojava.

Dvojine (pluralnost) pretpostavljaju i obznanjuju Božju Jednost, što znači da razlike u ovom svijetu obznanjuju Božju Jednost. Svrha čovjekova postojanja je pronalaženje Mira, a Bog je Mir. Riječ je o miritelju (*muslim*), mirenju (*islam*), i Miru (*al-Salam*). Čovjekov život je putovanje prema Miru.

Drugi ili stranac je znak Božje prisutnosti jer je Bog apsolutno Drugi: “To da je Bog drugi svemu u postojanju omogućuje priznanje i prelaženje granice koja određuje svaku pojavu u postojanju” (27). Biti svjestan drugog ili stranca znači biti svjestan granice, razlike između pojedinaca i između grupa, ali i Jednosti koja se obznanjuje po razlikama i koja nas sve povezuje. Time postajemo svjesni da je naš Bog i vaš Bog Jedan (Kur'an, 29:46).

Čovjekova je najviša mogućnost da spozna sebe, a spoznati sebe može samo ako spozna je i drugog. Čovjekovo znanje ne može biti nikada potpuno, naše znanje je malo. Kada priznaje svoju stvorenost, čovjek zapravo priznaje da nema Boga osim Boga, “da nema zbilje osim Zbilje” (34). Bog se očituje na licu svakog drugog: “Čovjek je na kraju svega stvaranja. I to je razlog zašto on sabire sve što je u stvaranju prije njega” (36). Čovjek spozna da nema ništa što nije primio od Stvoritelja i da je dužan Onomu koji mu je sve to darovao (44): “Svako čovjekovo bivanje jeste odnos prema Miru” (45), a najviše ljudsko znanje je zapravo svijest o nepoznatljivosti Boga (53). Izvorni odnos čovjeka i Boga jest odnos povjerenja, jer je Bog Vjerni (54).

Ljepota obznanjuje Boga. Čovjek u svim pojavama ovoga svijeta vidi ljepotu svoga Stvoritelja (60). Kada čovjek zaboravi svoju izvornu narav, kada stvoreni čovjek shvati sebe kao vrhunac razvoja, onda on sebe pretvara u boga, u idola (66). Svaki čovjek je stvoren na Božju sliku, što znači da je Stvoritelj u njemu prisutan i da je on u odnosu sa svojim Stvoriteljem (76). Najviše dostignuće u činjenju dobra jesu vjesnici, pravednici, mučenici i dobri (81). Svi Božji vjesnici su bili miritelji jer su vodili čovječanstvo prema Bogu kao Miru. Mir (*al-Salam*) je jedno od lijepih Božjih imena (104). Sve što postoji obznanjuje Božja imena. Mnogi su putovi prema Bogu i samo kao različiti možemo putovati Jednom Bogu, što pokazuje da samo različiti mogu biti u jedinstvu.

U cijeloj knjizi (opskrbjenoj Pojmovnikom i Bibliografijom), koja se sastoji od Predgovora, 19 poglavlja (“Ja, Ti i On”; “Jednost i Ne-Jednost”; “Stranac”; “Saznavanje sebe”; “Jastvo i dug”; “Mirenje”; “Vjera”; “Ljepota”; “Čas”; “Čovječanstvo”; “Drugi i drukčiji”; “Netolerancija I”; “Netolerancija II”; “Muslim”; “Općenitost vjesništva”; “Pravedni narod”; “Raspravljavanje”; “Okrivljivanje drugih i sebe”; “Slobodna volja i

savez”) i Pogovora, autor je uvjerljivo izložio muslimanski vidik, muslimanski način gledanja na drugoga i na cijelu stvarnost, što uključuje muslimansku ontologiju, gnoseologiju, moralnu teologiju i moralno djelovanje. Temeljna misao glasi da je *islam* u izvornom značenju odnos čovjeka s Bogom, tj. odnos čovjeka koji traži mir (*muslim*) i Boga koji jest mir (*al-Salam*). Iz navedenog proizlazi da je islamska teologija zapravo eirenologija (grč.: eiréne, što znači mir).

Mahmutćehajić čini u bosanskom jeziku ono što je Martin Heidegger činio u njemačkom jeziku. On otkriva nove riječi, nove aspekte značenja pojedinih riječi, zapretane korijene pojedinih riječi, primjenjuje nove metode i nove uvide. Njegova knjiga *Malo znanja* je originalna i konzistentna leksički, terminološki, metodološki i teološki. Ona je povratak *izvorima islama*, a svaki povratak izvorima islama jest zapravo obnova islama, nova slika islama koja je radikalna kritika svih onih koji islam pretvaraju u ideologiju i idolatriju.

Na kraju bih želio istaknuti one aspekte Mahmutćehajićeve filozofije i teologije koji korespondiraju s franjevačkom teologijom. To su Mahmutćehajićevo isticanje da je čovjekovo znanje malo i da je glavna čovjekova vrlina poniznost. Samo oni ljudi koji su svjesni svoga neznanja su spremni učiti, mijenjati sebe na bolje i svijet, samo takvi ljudi su otvoreni posve novim spoznajama, otvoreni su prema drugima i apsolutno Drugom. Poniznost kao najviši oblik ljubavi vodi čovjeka u puni život. Ljudski život može uspjeti, postići svoju puninu samo u ljubavi kao samoponiznosti.

Glavna je misao Mahmutćehajićeve knjige da je Bog jedan, Božja Jednost, to je njegov termin, kod nas kršćana je uobičajeno govoriti o Božjem jedinstvu. Božje jedinstvo omogućuje ovaj svijet. U ovom svijetu vlada princip pluralnosti, princip mnoštva, princip razlike. Božje jedinstvo i pluralizam ovog svijeta se ne isključuju, nego uzajamno uključuju i pretpostavljaju. To konkretno znači ovo: što je više religijskih razlika u ovome svijetu, to se više Bog objavljuje u ovom svijetu. Razlike ovoga svijeta ne mogu iscrpiti Božje jedinstvo. Poništiti religiozne razlike znači poništiti religiozni život i nijekati Boga. Negirati religiozni pluralizam ovoga svijeta znači negirati Boga. Sve religije, svi religiozni oblici manifestiraju vjeru, povjerenje i ljubav prema Bogu i ljudima, ne nameću se jedni drugima, nego se u uzajamnom povjerenju natječu u dobru i tako ovu zemaljsku kuglu pretvaraju u Zemlju mira, mira shvaćenog ne samo kao odsutnost rata, nego mira shvaćenog kao punina svih dobara, shvaćenog kao puni život za sve.

Mahmutćehajićeva knjiga *Malo znanja* korespondira s knjigom *De pace fidei* (O miru među religijama) Nikole Kuzanskog u kršćanskoj tradiciji.